

is een erudiet en zeer gevoelig boek waarvoor men respect heeft. Toch overtuigt het niet helemaal en het is alsof Anbeek zelf niet zeker is van zijn zaak. Daar zijn diverse redenen voor te noemen. De eerste moeilijkheid, en zij is formidabel, vormt het ontbreken van 'stromingen' of 'bewegingen', op die van de Tachtigers en de Vijftigers na, natuurlijk. De Nederlandse letterkunde kent behalve deze twee eenvoudig geen gemakkelijk definieerbare scholen. Anbeek is zich daarvan beter dan wie ook bewust. Men voelt op vele bladzijden hoe hij heeft moeten zwoegen om de informatie die hij wilde verschaffen, in een kader te brengen. Er zijn plaatsen waar hij slechts door de stofte forceren zijn doel bereiken kan. Zo behandelde hij de originaliteit van onder anderen Van Schendel, Bordewijk en Vestdijk in het hoofdstuk over *Forum* omdat Ter Braak (die er zelf overigens bekaaid afkomt) hun waarde opmerkte.

De tweede moeilijkheid die Anbeek eigenlijk niet weet te overwinnen is het probleem van de waardering. Indien men zozeer de nadruk op de vernieuwingen legt ontstaan twee vragen: waren dit vernieuwingen die ook internationaal beschouwd zo kunnen worden geïnterpreteerd of vormden zij voor een belangrijk deel ontleningen aan buitenlandse voorbeelden? Ondanks alle moeite die Anbeek zich geeft om deze vraag te beantwoorden, blijft hij hier toch vaak heel onzeker over en weet de lezer niet precies waarheen het betoog leiden moet. Daarnaast komt het probleem van de acceptatie, dat door Anbeek merkwaardigerwijs in het geheel niet wordt gesteld. Wij krijgen niets te horen over het effect van de vernieuwingen buiten het wereldje van de literatoren zelf. Als gevolg daarvan taxeert Anbeek de invloed van bepaalde bewegingen mijns inziens soms niet voldoende evenwichtig. Indien hij het belang van de Tachtigers en Vijftigers ongeveer gelijkstelt, vergeet hij dat de Tachtiger stijl ook buiten de literatuur in de engere zin van het woord invloed had: kranten gingen in die stijl schrijven. Het effect van de Vijftiger stijl duurde korter en was zeer veel beperkter.

Deze overschatting van de Vijftigers wordt mede veroorzaakt — en nu raken wij de derde moeilijkheid — door het feit dat Anbeek alleen met betrekking tot de periode van 1880 en 1890 de politiek-sociale potentie van de letterkunde in de beschouwing betreft en zich niet afvraagt waarom die verbinding zich in de twintigste eeuw niet zo onontkoombaar opdringt. Dit is toch bepaald een kwestie die voor een geschiedenis van de letterkunde van belang is; zij wordt door Anbeek echter pas in zijn nawoord zonder veel commentaar vermeld. Hoe kwam het bijvoorbeeld dat de literatoren zich in de jaren zestig en zeventig verdiepten in ingewikkelde en soms zeer ontoegankelijke literair-theoretische bespiegelingen over de relatie tussen werkelijkheid en taal, hoewel sommigen van hen plezier hadden in de jeugdrevoltes van die tijd en die meenden te steunen? Er zou over deze zaken veel te zeggen zijn geweest.

Men moet deze opmerkingen niet als kritiek beschouwen. Zij zijn bedoeld als kanttekeningen bij een boek waarvan de hoofdfunctie, die van handboek, hier niet ter discussie werd gebracht. Het boek zelf echter stelt ernstige problemen met betrekking tot de natuur van de literatuurgeschiedenis. Deze problemen schijnen hier niet werkelijk te worden opgelost. Het siert de auteur dat hij herhaaldelijk toont zich dat beter dan iemand anders te realiseren; zijn boek immers eindigt met een nawoord vol goed geplaatste vraagtekens.

E. H. Kossmann

Th. B. F. M. Brinkel, J. de Bruijn, A. Postma, ed., *Het kabinet-Mackay. Opstellen over de eerste christelijke coalitie (1888-1891)* (Baarn: Arbor, 1990, 267 blz., f29,50, ISBN 90 5158 036 3).

Het optreden van het kabinet Mackay eenjaar na de grondwetswijziging van 1887 markeert in veel opzichten het begin van de moderne tijd in de Nederlandse politieke geschiedenis, de tijd

namelijk waarin de confessionele partijen kabinetten gaan domineren of althans daarvan een essentieel onderdeel uitmaken, sedert 1918 zelfs zonder onderbreking. Een confessionele meerderheid in de Tweede Kamer na de grondwetsherziening had de vorming mogelijk gemaakt van dit AR-RK kabinet met enkele niet-confessionele conservatieven. De liberalen beheersten nog de Eerste Kamer, maar een gedeeltelijke subsidiëring van het bijzonder onderwijs werd, zoals min of meer afgesproken, door hen nu niet langer geblokkeerd. Ook met dit begin van een onderwijspacificatie verwijst het kabinet Mackay naar de toekomst. Het is niet verwonderlijk dat het boek dat ongeveer een eeuw later aan dit kabinet is gewijd, verschijnt onder de auspiciën van zijn geestelijke en politieke erfgenamen: het Historisch comité christen-democratie en het Historisch documentatiecentrum voor het Nederlands protestantisme.

Na een inleiding van oud-minister De Gaay Fortman behandelen auteurs uit verschillende disciplines enkele centrale figuren uit het kabinet en belangrijke facetten van zijn beleid. De bezwaren van een dergelijke opzet liggen voor de hand: verbrokkeling en doublures. Ook deze bundel ontsnapt hieraan niet geheel, maareen zekere inhoudelijke coördinatie is toch onmiskenbaar. Helaas blijkt geen coördinatie bij de annotatie: soms is ze uitvoerig, dan weer spaarzaam, soms wordt alleen een bibliografie gegeven. De gemeenschappelijke levensbeschouwelijke achtergrond van de auteurs zorgt voor een zekere eenheid van visie. Soms worden daarbij lijnen doorgetrokken naar het heden. Expliciet gebeurt dat door D. Th. Kuiper in zijn slotbeschouwing. Elders vindt men een enkele maal een actualisering (165-166), soms, waar Puchinger het heeft over de bijdragen van het kabinet Mackay tot de 'sociale vernieuwing' (86), misschien onbedoeld.

Interessant is het eerste artikel, waarin G. van Roon de opkomst in Nederland van katholieke en protestantse emancipatie- en protestbewegingen na de Napoleontische tijd en van echte confessionele partijen na 1870 in een conjunctuurhistorische context plaatst, uitgaande van het werk van Pareto en van Hans Rosenberg. Naar aanleiding hiervan vraagt Kuiper zich in de genoemde slotbeschouwing af of we het succes van het CDA in de jaren zeventig en tachtig van onze eeuw op een dergelijke manier met de ongunstige conjunctuur kunnen verbinden.

Vervolgens geeft Th. B. F. M. Brinkel een beknopt overzicht van voorgeschiedenis, vorming en werk van het kabinet. De aanhef is bevreemdend, als er wordt gesproken van een liberale overheersing van 1848 tot 1901: 'Deze overheersing werd slechts voorkorte tijd onderbroken, door het kabinet-Mackay...' (42). Waar zijn Heemskerk en zijn politieke vrienden gebleven?

Met 'Minister-president AE. Mackay' (59-89) geeft G. Puchinger niet zozeer een studie over Mackay als wel een schets van de lotgevallen van diens kabinet, met wel wat erg veel citaten uit de *Handelingen*. Die van Domela Nieuwenhuis, mede door toedoen van de antirevolutionairen als eerste socialist in de Kamer verkozen en in het hele boek telkens figurerend als kleurrijk opposant, zijn overigens boeiend genoeg.

J. de Bruijn beschrijft 'Jhr. mr. A. F. de Savornin Lohman en het kabinet-Mackay' (90-128), ten dele gebaseerd op ongepubliceerd materiaal. Hij laat zien, ook wel wat uitvoerig citerend, hoe de verwijdering tussen Kuiper en Lohman al in deze jaren groeit en brengt die in verband met de politieke modernisering die zich bij het optreden van dit kabinet manifesteert: een program-kabinet steunend op een program-partij in een coalitie met alle problemen (monismedualisme) die dat voor de politieke leiders met zich meebrengt.

Kernpunt van het kabinetsbeleid was de regeling van de onderwijkswestie. In de uitvoerige bijdrage hierover (129-168) van A. Postma wordt maar liefst tweederde van de ruimte in beslag genomen door citaten uit de *Handelingen*. Aan inleiding en analyse biedt het artikel weinig. De suggestie dat het Groen erom te doen was 'het gemengde karakter van de openbare school te

vervangen door een orthodox' (130) is zelfs misleidend. Dan is het informatieve artikel van E. J. J. M. Kimman over 'De arbeidswet van minister Ruys van Beerenbroek' beter geslaagd.

G. J. Schutte draagt een verhandeling bij over 'Keuchenius als minister van koloniën', mede op ongepubliceerd materiaal berustend. Het is een aardige studie over het onfortuinlijke ministerschap van deze steil-gereformeerde, te pas en te onpas van zijn geloof getuigende koloniale specialist, die met zijn befaamde motie de constitutionele crisis van 1866-1868 had ontketend. Hij werd door de liberale meerderheid van de Eerste Kamer ten val gebracht. Mackay heeft toen overwogen die Kamer te ontbinden, een interessante voorafspiegeling van het optreden van Kuyper in 1904. In deze crisis stuurde Kuyper trouwens vanaf de zijlijn met zijn 'driestarren' aan op een conflict.

R. Kuiper tenslotte behandelt 'Defensie en buitenlandse politiek' (224-249). Vooral het gedeelte over de defensiepolitiek is verhelderend. De auteur bespreekt de opkomst van een sterker nationaal besef, wat merkwaardig 'een vriendelijke vorm van cultuur-nationalisme' genoemd (226), en in verband daarmee de bezorgdheid over nationale defensie. De remplaçantenkwestie, helder uiteengezet, verdeelde de coalitie.

Al met al vormen deze artikelen, over het algemeen verzorgd geschreven en ruim voorzien van aardige illustraties, een interessant boek over deze episode in de Nederlandse politiek op de drempel van een nieuwe tijd.

D. van der Horst

L. Ligtenberg, B. Polak, *Een geschiedenis van Propria Cures, 1890-1990* (Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar, 1990, 382 blz., f49,50, ISBN 90 236 7002 7).

Er zijn in Nederland weinig tijdschriften die op zo'n lange en gevarieerde lijst van eminente redacteurs kunnen bogen als *Propria Cures*, in 1890 opgericht als 'Amsterdamsch studenten-weekblad'. Schrijvers, politici, journalisten en geleerden als Ph. A. Kohnstamm, D. Wijnkoop, H. E. van Gelder, M. Nijhoff, J. J. Slauerhoff, M. ter Braak, H. Haasse, G. Bomans, L. de Jong, I. Schöffner, J. Goudsblom, R. Rubenstein, A. Nuis, F. Bolkenstein, J. van Tijn en A. de Swaan waren in hun jonge jaren als redacteur verbonden aan het blad, dat, aan niets en niemand gebonden, fungeerde als een vrijplaats, als spreekbuis van nonconformisten en avantgardisten, die er hun tegendraadse beschouwingen en provocerende, niet zelden beledigende artikelen en prenten zonder tussenkomst van een hoofdredacteur kwijt konden. Het was dan ook een goede gedachte van de stichting *Propria Cures* een opdracht te verlenen tot het schrijven van de geschiedenis van het blad.

Wie het resultaat van deze opdracht ter hand neemt, bekriipt echter het gevoel dat de twee auteurs, Lucas Ligtenberg en Bob Polak, een opgelegde kans hebben laten lopen. *Een geschiedenis van Propria Cures 1890-1990* is uitsluitend gebaseerd op de jaargangen van het blad zelf; van andere bronnen is niet of nauwelijks gebruik gemaakt. Het boek is dan ook weinig meer dan een weerslag van uitvoerig leggeronderzoek. De argumenten waarmee de twee oud-redacteurs van *Propria Cures* hun aanpak verantwoorden overtuigen allerminst. Zij schrijven geen beroep te hebben gedaan op archivalia en andere bronnen om een 'zo evenwichtig mogelijk' beeld te geven: bij gebruik van andere bronnen zou de nadruk te zeer komen te liggen op de periode na de tweede wereldoorlog en op de beroemde persoonlijkheden, omdat daarover veel meer materiaal beschikbaar is. Vandaar dat zij er voor gekozen hebben dit secundaire materiaal maar helemaal weg te laten — een verantwoording die men eigenlijk alleen maar als een brevet van onvermogen kan bestempelen.